

TANULMÁNYOK

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

A PRÓFÉTAI ÖRÖKSÉG MINT AZ UNITÁRIUS VALLÁS TÁRSADALOM SZOLGÁLATÁNAK TEOLÓGIAI ALAPJA

Az előadás azt szeretné felmutatni, hogy az unitarizmus mint szabad-
elvű vallás, a radikális reformáció egyik főirányaként hogyan ötvözte magába
már indulásától kezdve az ószövetségi prófétizmus örökségét és ennek nyomán
Jézus tanításában az ember szolgálatának eszményét mint nép és társadalom
szolgálatot.

A következőkben néhány erre vonatkozó kérdést szeretnék megvilágítani:

1. A névadás egyike az izraelita gondolkodás nagy teológiai témáinak az Ószövetségben. Az emberek, akiknek meg kell valósítaniuk az önismeretet és az egymással való érintkezést (kommunikációt), nevet kell adjanak a dolgoknak. Így tehát, amikor Isten megparancsolja Ádámnak, hogy adjon nevet, olyat parancsol, ami teljesen nélkülözhetetlen az emberré válás folyamatában.

A teremtés-elbeszélés azt sugallja, hogy az emberek részt vesznek a teremtés művében oly módon, amely lényeges emberségükre nézve. A világ nem teljes, amíg ők nem teremtenek egy emberileg lakható társadalmi valóságot. A névadás folyamata nem önkényes megnevezés vagy besorolás, hanem a világban való részvétel a kezdeményezés és válaszadás, az akarat és megértés által. Alapjában véve a névadás nem más, mint a figyelem ráirányítása a bizonyos fajtájú dolgok közti különbségre - a felfogott egység keretében - s ezáltal egy fogalmi státus adományozása azoknak.

Az Ószövetség "szövetség" fogalma egyike a teológiatörténet kiemelkedő névadásainak. A szövetség ünnepélyes ígéret, önkéntes kötelezettség vállalás a felek közti tartós kötelékek létrehozására. A bibliai hagyományban politikai hasonlatot használnak Isten és az emberiség közti alapvető kapcsolat kifejezésére és jellemzésére. Valóban, a szövetség képezi az alapját a vallás etikai és történeti fogalmának. A valóság, mint egész, a társadalmi kifejezések által válik érthetővé: a világot egy ősi (eredeti) megegyezés vagy a "lét szövetsége" hozta létre. A szövetség középpontjában a vonzalom és nem a törvény áll. Isten Egy, aki hűséges az ő ígéreteihez, és aki az el nem múló szereteten keresztül lehetővé teszi, hogy hasonló hűség gyökerezzen meg az egyének és közösségek között.

A prófétai hit eszméje ennek a vallásos történetnek az összefüggéséből nő ki. A próféták azok, akik meglátják a történeti szövetség megrontását és sürgetik annak megújítását. Az ősi Izráel és Juda prófétái nem annyira a jövő eseményeinek előrejelzői voltak, hanem az isteni figyelmeztetés hirdetői. "Ha" a nép folytatja az Istennel való szövetség alapvető előírásainak megsértését - azt az okmányt, amely őket néppé teszi -, "akkor" drágán meg kell fizetnie azt. Ennek az okmánynak az alaptételei - amint azt a mózesi Tízparancsolat mutatja -, nemcsak vallási, de etikai jellegűek is voltak, egy igazságos közösség követelményeit alkották.

A prófétai szövetség két alapértéke, az igazság és szeretet, együtt működnek. Az igazság hatékonyra a könyörület és gondoskodás által válik, amelyet a szeretet motivál, nem pedig a büntetés vágya. A prófétai erkölcsi elkötelezés abban a hitben gyökerezik, amely az igazságos és irgalmas közösség megteremtéséért és újrateremtéséért folytatott küzdelemben keresi az emberi élet alapvető értelmét. És nemcsak kifejezetten vallásos közegben keresi azt, hanem főként az ún. szekuláris területen.

A prófétai hit színtere szükségszerűen közösségi és történelmi, és azt követeli, hogy csak azután nézzünk "befele", miután már "kitekintettünk" arra, ami a világban történik. Az emberi szabadságot mindig egy adott történelmi helyzet lehetőségei és korlátai között gyakorolták. Mindenkinek magának kell kiválasztania, amit tisztelni fog, amiben bízik és amire életét építheti. Ebben az értelemben a hit elkerülhetetlen. És ugyanígy elkerülhetetlenül felelősek vagyunk életünk alapvető feltételeinek kialakításában való részvételünkért. Igaz a megállapítás: "szabadságra születünk". Ebben a folyamatban mindenkinek ítéletet kell alkotnia, és helyesek azok az ítéletek, amelyeket nyíltan és kritikailag megvizsgáltunk. Szókratészt parafrázálva, mondhatjuk: A meg nem vizsgált hit értéktelen.

A prófétáknak azonban nemcsak az üzenetére kell odafigyelnünk, hanem társadalmi helyzetére is. Mivel saját koruk vallási és társadalmi berendezkedésének bátor bírálói voltak, helyzetük igen veszélyes volt. Akárcsak Jézus egy későbbi korban, a próféták függetlenek voltak és állandó összetűzésben állottak koruk hatóságaival. Azért, hogy prófétai üzenetüket hirdethessék, ez megkövetelte, hogy függetlenítsék magukat a királyi udvartól, a templomtól és a gazdagoktól. Amikor a maguk számára igényelték a társadalom bírálatainak a szabadságát, a próféták létrehozták a vallás függetlenségének az állam hivatalos ellenőrzése alóli gyakorlatát. Saját korukban megvalósították a hatalmi tényezők elkülönítését, amelyik a demokratikus társadalom alapvető feltétele is egyben.

Ezekből a történelmi gyökerekből a vallásos öntudat meghatározó és hitteles formája kelt életre. A próféták Isten nevében beszéltek, aki mindenkiféle igazságot, irgalmat, igazságosságot, hűséget és békét kíván. A vallás nem elsősorban az igaz hit kérdése, hanem ezekhez a transzcendens célokhoz és értékekhez való hűség az emberi közösségek életében. A nagy próféták, még ha kivülálló is, a szövetségi kötelékre hivatkoznak, arra az alapvető törvényre és szeretetre, amelyen keresztül az emberi közösség kialakul, és amikor ezt megszegik, illetve szétrombolják, újraalakul.

Luther felfogását az "egyetemes papság elvéről" kiszélesítve, beszélhetünk az "egyetemes prófétaság elvéről." Ez az elv azt a tényt tükrözi, hogy az nemcsak a társadalmi kérdésekre és intézményekre tekint, hanem az egyén hivatásának formálására is a társadalmi-erkölcsi szövetség keretei között. A prófétaság - mindenkire vonatkozik. Ha a közösség elismeri és tiszteli ezt az egyéni hivatást, úgy az közösségi hivatássá is átalakul. Így a közösség alapvető célja és feladata nyitottnak maradni a különböző emberi perspektívákkal szemben, beleértve azoknak a hangját is, akiket kizártak vagy kismémmiztek a közösségi jólét és politikai részvétel szövetségéből: a másként gondolkodókat, a szegényeket, a "körön kívüli" csoportokat.

Jézus tanítása nemcsak felújította, de felerősítette a prófétai hitet az ő korában. Isten országa, amelyet központi témájaként hirdetett, az "új szövetség" lett a korai kereszténység számára, amely valójában nem volt más, mint a kívülálló, a "lelki szegények" közössége.

A gondolat ismét felszínre tört a 16. és 17. században a radikális reformáció különböző irányzatai, így az erdélyi unitárius reformáció által. A mai unitárius és szabadelvű vallások közvetlen történelmi előzményei a radikális reformáció örökségében keresendők. A szabadelvű vallás, ha újból fel akarja fedezni "prófétai szellemét és örökségét", meg kell ismerje forrásait ezen a területen. Korunk új történelmi helyzete új teológiai és filozófiai eszméket sürget. A felvilágosodás szabadelvűsége a filozófiai idealizmusban és a romanticizmusban gyökerezett az elmúlt két évszázadban. Az új szabadelvű vallást, amely korunk igényeinek inkább megfelel, a filozófiai és teológiai realizmus felé való fordulás jellemzi. A realizmus maximája: a lét régebb mint az érték, visszacseng abban a másik maximában, miszerint a kell világa a van világára épül. A valóság természetének bármely felfogása, melynek középpontjában nem az időbeliség áll, nem adhat választ korunk kérdéseire.

2. Komolyan kell vennünk az időt, amint azt a próféták is tették s ezt az általuk ránk hagyott örökség fontos részévé tették. Aki komolyan veszi az időt, sokkal többet kell tennie, mintsem beszélni róla. Meg kell tanulnia élni az alkalommal. Meg kell tanulnia keresztényként és polgárként cselekednie társadalmilag hatékony intézményeken keresztül, tenni azt, amit a demokrácia mindennapi munkájának nevezhetünk. Minden vallásos embernek, kereszténynek következetesen és cselekvően részt kell vállalnia legalább egy szekuláris szervezet munkájában, amely pozitív hatást gyakorol a béke és igazság ügyében a gyűlölet és kapzsiság erői ellen. De természetesen még ez sem elég.

A kérdés az, hogy az egyházak, mint közösségi intézmények megtanulják-e komolyan venni a jelenkori történelmet és időben fognak-e cselekedni. Fennáll a veszélye, hogy az egyházat sokkal inkább önmaga érdekli, mint Isten országa. Otto Dibelius egyszer meggondolatlanul azt írta a 20. századról, hogy az az "egyház százada." Ami e mondat leírása óta történt, egy ironikus és baljóslatú felhangot kölcsönöz annak. Pedig valóban ez az egyház százada. Az a század, amelyben az egyháznak visszavonhatatlanul határoznia kell, hogy csak saját dolgával törődik-e, vagy építő szerepet vállal abban a dinamikus folyamatban, amely jelentőséget ad a jelenkor történelmének. Fel kell vennie a küzdelmet a pacifizmussal, a nacionalizmussal és a kapitalizmussal. Mi most a

döntés völgyében vagyunk. De okunk lehet a reménységre, mert Isten a hegyeken át utat készít.

3. Az a gondolat, hogy határterületeken élünk, ismerős, sőt, jellemző a modern ember számára. Eredetileg azonban ez a gondolat az ősi bibliai háttérből nőtt ki. Fontos szerepet játszott a reformációban, különösen annak radikális irányzatában mind Európában, mind Amerikában. A szabadelvű vallás s így az unitárius is, azt a felfogást vallja, hogy határterületen él és új ösvényeket kell kitapasznia. Mi több, mivel nem igényel csalhatatlanságot a maga számára, céljának tekinti az önkritikai szellemet. Ez azonban nem könnyű, mivel egy mozgalom magában hordja a tehetetlenségi erőhatást is. A terület, amely valamikor határvonalat jelentett, megszűnt azzá lenni, s egy régi határnak többé nincs jelentősége. Ugyanígy változnak az alkalmazott vagy alkalmazandó stratégiák is, amelyek már nem megfelelőek az új helyzet számára. Önmagunk átértékelésére van szükség, ha azt akarjuk, hogy felismerjük a már megszűnt határokat, és stratégiákat kialakítani a jelentkező új határok számára. Ez azért is parancsoló szükség, mert másként nem tudunk ellentállni az önimádás pusztájában való vándorlás kísértésének.

Jelenleg három olyan határterülettel foglalkozunk, amelyek a lehetőségek, de a veszély kilátásait is kínálják és kérdések merülnek fel velük kapcsolatban:

a) A bibliakritika és fontossága.

Az elmúlt két évszázad alatt a tudományos bibliakritika fontos és fő határterületet képezett a szabadelvű vallás számára. Ezt a határt valójában a szabadelvű vallásos felfogás és világszemlélet nyitotta meg. Ez a Bibliát új megvilágításba helyezte, amikor kimutatta annak alkotó elemeit és forrásait, történelmi és szellemi hátterét, ellentétes perspektíváit, a legenda, a mítosz, a csodás és történelmi elemek keveredését anyagában. Ennek a határterületnek az életéből formálódott ki a modern vallásos gondolkodás és szemlélet. Ennek ellenére a tudományos bibliakritika még ma is zavart kelt a kereszténység különböző egyházaiban és csoportjaiban, sőt állandó ellenséges magatartás tapasztalható irányában. Ugyanis abból az alapelvből indul ki, hogy ha az igazságot akarjuk szolgálni, úgy a szent irodalmat is a más irodalomhoz hasonlóan kell tanulmányozni. Természetesen ez a tanulmányozás sajátos belátást (értelmezést) kíván a magyarázótól.

Ez a határterület további kutatómunkát követel, s a tudományos bibliakritika feladata új szempontok és részletek, de főként új értelmezési módszerek felfedezése. Ebben a tekintetben lényeges változásokat figyelhetünk meg a jelenkori történetkritikában és írásmagyarázatban.

b) A végső kérdések határterülete.

Ez a határterület is, amellyel most szembesülünk, a múlt időkhöz tartozik, akárcsak a tudományos bibliakritika. Amíg azonban az utóbbi elvileg általános elfogadást nyert a szabadelvű teológiában, az előbbi több kérdést is felvet, amelyekben nehéz megegyezésre jutni. Mi következik a tudományos bibliakritika után? Mit jelent a bibliai vallás számunkra? Mennyiben a mienk?

Vannak akik tagadják, hogy ezek a kérdések fontos határterületet jelentenek számunkra. Felfogásuk szerint a bibliai vallás egyszerűen a múlthoz tar-

tozik, s jelentősége csupán a múlt jobb megértésében lehet. Mások szerint a jelenkori vallásosság lényegileg nem függ a Bibliában található teológiai meggyőződésektől, s elégségesek azok az alapelvek, amelyek meghatározzák azt, mint: értelem, türelem és szabadság. A Biblia legjobb esetben az etikai idealizmus gyűjteménye lehet számunkra. Ezekre a véleményekre mind megvan a megfelelő válasz, most viszont egészen más szempont alapján szeretnénk ki-elégítő feleletet adni.

Az értelem, türelem és szabadság alapelvei sohasem állnak csak önmagukban, egyedül. Feltételezik, hogy az élet céljának és a közösségnek a megvalósítására erőforrások állnak rendelkezésre, amelyek sokkal többet magukban foglalnak, mint az értelem, türelem és szabadság. Végsősoron a mi hitünk ezekből az erőforrásokból táplálkozik és nem az alapelvekből. Ez mindjárt nyilvánvalóvá lesz, ha az emberben való hitről beszélünk.

Több út is kínálkozik arra, hogy a jellegzetesen bibliai felfogást megfogalmazzuk. A Biblia érdeklődése leginkább azokra az erőforrásokra irányul, amelyekről az értelmes lét végsősoron függ, és amelyek elősegítik az igazságos és igazságosságon alapuló közösség létrejöttét. A Biblia számára az emberi történelem azon erőknak a küzdőtere, amelyek egyfelől az egyén és a társadalom integritásának fejlődését szolgálják, másfelől akadályozzák és visszahúzzák ezt a fejlődést. De a Bibliában a végő erőforrása ennek a beteljesedésnek nem az emberiség, jóllehet az ember Isten képmására teremtett és sokkal több mint egy tárgy, hanem az - alkotó önmaga. Paradox módon azonban ezek az egységbe rendező erők mint isteni ajándék, mint Istentől az egyénnek adott feladat és hivatás jelennek meg. Az ószövetségi prófétizmus szerint a mi kapcsolatunk a végső erőforrással - a történelem Úrával - bensőséges és végső, s az abból fakadó cselekvő bizalom a közösségre irányul, mivel az üdvösség az idő és a történelem síkján megy végbe.

Az emberi hivatás célja nem lehet az emberi megvalósításra alapuló biztonság. A hit egyetlen megbízható tárgya Isten, az az átalakító erő, amely igazságot teremt és közösséget formál az emberek között. Az emberi tapasztalat alkotó pillanataiban ez az isteni erő (hatalom) érzékeny azonosítást követel és lehetővé teszi az irgalmat és megbocsátást, a megtérést és az új kezdetet.

Jézus a maga benső lelkiségében, az ember iránti szeretetében, a hagyomány kötöttsége alóli felszabadítás bátorságában, Isten országa iránti bizalmában, amelyik magától növekedik válaszként az emberi együttérzésre, az ő egyedülálló küldetéséhez való hűségében, egy új közösségnek a világban való elindításában, Isten végtelen atyai szeretetében való gyermeki bizalmában, megmutatta és megmutatja, hogy ezek az erőforrások számunkra elérhetőek, hogy megszabadítsanak az önimádattól és az élet és szeretet állandó megújulását biztosítsák.

Mit jelent a bibliai hit számunkra? Nem olyan kérdés, amire csak a régi idők kedvéért válaszolunk. Végsősoron az élet igazi értelmének és az emberi közösség alapjának és céljának örök kérdése marad.

c) A társadalmi felelősség hivatása.

Napjainkban szembe találjuk magunkat a tömegtársadalomnak azon személytelen erőivel, amelyek a modern technológia eszközeivel a sztereotip

véleményeket gyártják. Ebben a tömegtársadalomban az egyén mindig veszélyben érzi magát, hogy elvesz a "magányos tömegben". A mass media mint véleménygyártó ipar szegényes pótlékokat szállít a vallásos közösség számára. Ha egyáltalán lehet közösségnek nevezni, legtöbb esetben különleges érdekek támogatására szolgál: a nacionalizmus, a fajgyűlölet vagy éppen az üzlet céljait szolgálja. Ez a "közösség" valójában eszköz szerepet tölt be, amelyet a központi hatalmi csoportok irányítanak és felhasználnak.

De vannak még rombolóbb erők, amelyek a szellem szabadságát fenyegetik. A nagy gazdasági különbségek korunknak neurotikus jelleget adnak. Ezt nem lehet egyszerűen úgy helyrehozni, s a bajt gyógyítani, ha csupán figyelmeztetjük magunkat és másokat a kezdeményezésre és a felelősségre. Ehelyett összefogott helyzetelemzésre és támadásra van szükség. Máskülönben veszélybe kerül az az örökségünk is, amely mint láttuk, egyéni és közösségi életünk erőforrásait biztosítja.

Korunk nagy kihívása az a sajátos felelősség, amit nem tudunk megkerülni anélkül, hogy ne esnénk magunk is áldozatul: felelősség az emberi lét biztonsága, a társadalom erkölcsi egészsége és egyensúlya iránt. Meggyőződésünk, hogy ez a felelősség abból a hitből táplálkozik, amely a teremtő és közösségformáló Istenben találja meg az élet értelmét és célját.

Dr. SZABÓ PÁL

VALLÁS ÉS EMBERI JOGOK

Ha jobban belegondolunk, a címben megjelölt fogalmak - vallás és emberi jogok - az asszociációk egész láncolatát, a viszonyulások szövevényes hálózatát idézik fel bennünk. A vallás nemcsak úgy jelentkezik előttünk, mint az ember személyes hite az őt és a világ Teremtőjét és fenntartóját összekapcsoló viszony kérdéseiről, hanem úgy is, mint az egyén viszonyulása ahhoz a vallási szervezethez, egyházhoz, amelynek közösségébe hite szerint vagy pedig élete színterének rá kényszerítőleg ható adottságai miatt tartozik. Hasonlóképpen, az egyén magatartását embertársaival, az Istennel és a vallási közösségével való kapcsolatában irányítja saját erkölcsi meggyőződése, de annál súlyosabban is egyházának vallási, erkölcsi előírásai. A jog szintén magatartásai szabályok összessége, amelyet az állam ír elő, egyben hatalmi tekintélyével érvényesülésében biztosít. Az emberi jogok és a hozzájuk kapcsolódó szabadságok az egyént, némelykor ennek meghatározott csoportjait (felekezetek, etnikai közösségek stb.) megillető jogosultságokat, illetve a számára biztosított szabad magatartásteret meghatározó jogszabályokat tartalmazzák, ezeket foglalják egységes fogalomba. Az egyén kétféle külső magatartási szabályrendszernek van alávetve, ha a belső egyéni meggyőződésen alapuló magatartási szabályoktól eltekintünk - a vallási vagy egyházinak és állami vagy világinak. És zárjuk le ezt a gondolati kört annak felemlítésével, hogy az egyház és az állam